

**წმ. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაში მოხსენიებული
კვირიკეწმიდის ლოკალიზაციის გარკვევის საკითხი ჩითახევის
ეკლესიის (მწვანე მონასტერი) ანტეფიქსის წარწერის
მიხედვით**

თამაზ გოგოლაძე

კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს
ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი,
კავკასიის უნივერსიტეტი
tazogogoladze@yahoo.com

ჩითახევის ეკლესია (მწვანე მონასტერი) (სურ.1) მდებარეობს ქალაქ ბორჯომიდან 15 კილომეტრის მანძილზე, ჩითახევის ხეობაში, ბორჯომ-ხარაგაულის ნაკრძალის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში. მონასტერი განლაგებულია ვიწრო ხეობის ოდნავ გაფართოებულ მონაკვეთზე. ხუროთმოძღვრული ძეგლი სამეკლესიან ბაზილიკას წარმოადგენს და მისი აგების ქრონოლოგიას – IX საუკუნის შუა ხანებით ან მის მომდევნო მესამე მეოთხედით განსაზღვრავენ. 2012 წელს მონასტრის ტერიტორიაზე განმენდითი სამუშაოების დროს ადგილობრივი მოწესეების მიერ ნაპოვნი იქნა ანტეფიქსის ქვა (სურ. 2). აღნიშნული ანტეფიქსის აღმოჩენისა და მასზე შესრულებული წარწერის შესახებ ინფორმაცია მოგვანო-და ისტორიკოსმა მზია ქოზაშვილმა, რისთვისაც მას დიდ მადლობას მოვასხენებთ. ამის შემდეგ ვწვნიეთ ჩითახევის ეკლესიას და აღნიშნული ქვა ადგილზე მოვინახულეთ. ანტეფიქსის ქვა (ზომა: 12X12 სმ; სისქე: 5 სმ) სამკუთხედი ფორმისაა, რომლის ცენტრში გამოსახულია ჯვარი (ზომა: 8X5 სმ), რომელიც, თავის მხრივ, კვარცხლბეკზეა შემდგარი. ჯვრის მკლავის დაბოლოებები ოთხივე მხარეს სამკუთხედი ფორმით არის შიგნით ჩაჭრილი, ეს განსაკუთრებით უფრო მკაფიოდ გამოხატულია ჯვრის ქვედა ფეხზე. ანტეფიქსის ქვა მის ქვედა ნაწილში ორივე მხარეს ხის წიწვების მსგავსი დეკორით არის გაფორმებული. ჯვრის ზედა მარჯვენა მხარეს გამოსახულია ოთხკუთხედი ფორმის ფიგურა, რომელსაც მარჯვენა და მარცხენა მხრიდან კვეთს ორი სწორი ხაზი. როგორც ცნობილია, ჯვართან წრის ფიგურის გამოსახვა ნიშნავს ცას (კარანაძე 2012: დამატება I, სურ. 12), ხოლო კვადრატის გამოსახვა კი მიწას ნიშნავს (კარანაძე 2012: 12). როგორც აღვნიშნეთ, ჩითახევის ანტეფიქსის ქვაზე კვადრატი გადახაზულია, რაც, ჩვენი აზრით, ნიშნავს, რომ მიწიერი ანუ ამქვეყნიური ცხოვრება უარყოფილია.

აღნიშნული ჯვრის ქვედა ორივე მხარესა და ზედა მარცხენა მხარეს მიუყვება ორსტრიქონიანი ასომთავრული წარწერა, რომელიც რელიეფური სახისაა. წარწერა გადმოცემულია ე.წ. „სარკისებური“ ანუ შებრუნებული მოხაზულობით. წარწერის ყველაზე დიდი გრაფემის „წილი“ ზომაა: 4.5X1 სანტიმეტრი; წარწერის ყველაზე პატარა გრაფემის „ინი“ ზომაა: 0.5X1 სანტიმეტრი; წარწერას განკვეთილობის ნიშნები არ ახლავს; ასევე წარწერაში ქანწილი არ არის გამოყენებული; წარწერას აღენიშნება დაზიანება: წარწერის მესამე გრაფემის „განი“ ზედა ნაწილი გაზიდულია; სწორედ ეს გაზიდული ხაზი ამოტეხილია, თუმცა აღნიშნული ხაზის ბოლო ნაწილი შემორჩენილია, რაც გვეხმარება იმის წარმოდგენაში, თუ როგორი იყო თავდაპირველად ასო „განი“. გთავაზობთ წარწერის ტექსტს, მის შავ-თეთრ ფოტოსა და ჩვენეულ წაკითხვას:

Ⲭⲁ Ⲛⲓ ⲛ(მიდა)ⲉ გ(იორგ)ი

სპეციალურ ლიტერატურაში წმიდა გიორგის გამოსახულებით მხოლოდ ორი ანტეფიქსია ცნობილი:

1. სოფელ ქუნცას (ასპინძის რაიონი) ანტეფიქსი დიოკლეთიანეს განმგმირავი წმიდა

გიორგის რელიგიური გამოსახულებით, რომლის ქვემოთ შესრულებილია რელიგიური ასომთავრული წარწერა: „ქ(რისტ)ე შ(ეიწყალ)ე ხ(უ)ცრი“ (გლამაია 1980: 49-50); (სილოგავა 2008: 115-116).

2. ქუთაისის მუზეუმის არქეოლოგიის ფონდში დაცული კალიპტერის ანტეფიქსი წმიდა გიორგის გამოსახულებით სოფელ ზედა მესხეთიდან (წყალტუბოს რაიონი) (ბერძენიშვილი 2011: 27-37).

როგორც ვნახეთ, ჩითახევის ეკლესიის ანტეფიქსის ქვაზე შესრულებულ წარწერაში წმიდა გიორგია მოხსენიებული. აღნიშნული წარწერა ჯერჯერობით ერთადერთი მაგალითია წმიდა გიორგის მოხსენიებისა ასეთი ტიპის ქვებზე. ჩითახევის ანტეფიქსზე წმიდა გიორგის მოხსენიება მყარ არგუმენტს წარმოადგენს ეკლესიის მფარველი წმინდანის სახელის დასადგენად. ამ წარწერის მიხედვით შეგვიძლია დაბეჭდვით ვთქვათ ისიც, რომ ეს ეკლესია IX საუკუნეში წმიდა გიორგის სახელზე აშენდა.

ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში ერთ-ერთ გადაუჭრელ პრობლემას წარმოადგენს წმ. გრიგოლ ხანძთელის მოწაფის – ქრისტეფორეს მიერ აგებული კვირიკეწმიდის ლოკალიზაციის საკითხი. თავდაპირველად სათანადო სისრულით მოვიყვანთ ქართულ და უცხოურ ნარატიულ წყაროებში დაცულ ცნობებს კვირიკეწმიდის შესახებ. აქვე დავძენთ, რომ სულ სამიოდე ნარატიული წყარო მოგვეპოვება აღნიშნული ძეგლის შესახებ, რომელთაც ქვემოთ წარმოვადგენთ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით.

პირველ წყაროს კვირიკეწმიდის შესახებ წარმოადგენს X საუკუნის გიორგი მერჩულეს მიერ შედგენილი ჰაგიოგრაფიული თხზულება *წმ. გიგორჯ ხანცთელის ცხოვრება*, სადაც კვირიკეწმიდის მონასტერი რამდენიმეგზის არის მოხსენიებული. პირველად, გიორგი მერჩულე აღწერს რა გრიგოლ ხანძთელის მღვდლად კურთხევის ამბავს, ამის შემდეგ მოგვითხრობს, რომ მან „პოვნა მოყვასნი კეთილნი შეწევნითა ქრისტეს მადლისაჲთა: საბა, რომელსა ეწოდა საბან, დედის დისწული მისი, იშხნისა მეორედ მაშენებელი და ებისკოპოსი მისი, და თეოდორე, ნეძვისა მაშენებელი და მამაჲ, და ქრისტეფორე, კვირიკეთისა მაშენებელი და მამაჲ[...]“ (თვარაძე 1979: 194). მეორედ, მემათიანე აღნიშნავს რა თეოდორესა და ქრისტეფორეს მიერ თავისი საძმოს თანხლებით ქართლის სანახებში წასვლის შესახებ, დასძენს, რომ „რამეთუ უფალი უწოდდა მათ უხილავად ბრძანებით და აღაშენებდა წმიდათა მათ მონასტერთა მათ მიერ ნეძვსა და კვირიკე-წმიდისასა“ (თვარაძე 1979: 230). ამის შემდეგ ავტორი აგრძელებს თხრობას და ამბობს, რომ გრიგოლს უფლისაგან ეუნწა თეოდორესა და ქრისტეფორეს წასვლის ამბავი, წავიდა მათ საძებნელად, იპოვა ისინი სამცხეში და ამხილა ფარულად გამოპარვაში. ხოლო მას შემდეგ, რაც მათ ამცნეს მათი განზრახვის შესახებ, გრიგოლმა მოუწონა თავის მოწაფეებს ჩანაფიქრი და „წარვიდეს ზოგად სამცხისა და ქართლისა, არეთა მათ უდაბნოთა, და პოვნეს ორნი ადგილნი სამონასტრედ და აღაშენეს სენაკები ორგანვე. და უწოდეს თევდორედს ვანსა ნეძვი. ხოლო ქრისტეფორედსა – კვირიკე-წმიდაჲ, და მოწაფენი დაუტევნეს“ (თვარაძე 1979: 230). ამის შემდეგ, გრიგოლი და მისი მოწაფეები დაბრუნდნენ ხანძთაში, საიდანაც მათ წამოიყვანეს ბერები ახლად დაარსებულ მონასტრებში სამოღვაწეოდ. თეოდორე და ქრისტეფორე: „წარუძღვეს ძმათა მათ და კვალა მოიწიეს ნეძვს და კვირიკე-წმიდას“ (თვარაძე 1979: 231).

მეორედ, კვირიკეწმიდა XIV საუკუნის მემათიანის ტექსტშია მოხსენიებული ჰულაგუიანთა მეორე მმართველის აბალა ყაენის (1265-1282 წწ.) ხორასანს ბარახა ყაენის წინააღმდეგ ბრძოლასთან დაკავშირებით. ტექსტში წყაროს ავტორი დასძენს, რომ უფლისწულმა თეგუდარმა გამოაგზავნა სამი მხედართმთავარი. აღნიშნული მხედრობა დემოთის ციხის შესაყარში, ლომის მთაზე დადგა, საიდანაც არბევდა ჯავახეთს ფარავნამდე. მარბიელმა რაზმმა ერთ-ერთი ლაშქრობის დროს ეკერის ხევი ჩამოიარა, გადავიდა აწყურში მტკვარზე, აწყურის გავლით კი ჯავახეთში გადავიდა. მათ მოიტაცეს XIII საუკუნის 50-60-იანი წლების ქართველი დიდგვაროვანის – მეჭურჭლეთუხუცესის კახა თორელისა და მონღოლთა ასისტავის – ყურუმჩი-ბადურის ჯოგი. მარბიელთა რაზმი გამოემართა ლომის მთისაკენ, თუმცა მათ დაედევნათ კახა თორელისა და მონღოლთა ასისტავის ლაშქარი, რომელთა შორის შეტაკება მოხდა გურკელის ხეობაში. აღნიშნულ ბრძოლაში კახა თორელისა და მონღოლთა ასისტავის ჯარი დამარცხდა. გამარჯვებულები დამარცხებულთ დაედევნენ. კახა თორელმა, რომელსაც ცხენი მოუკლეს აღნიშნულ ბრძოლაში, ცურვით გადალახა მტკვარი და თავი აწყურის ციხეს შეაფარა. მონღოლი ასისტავი კი ამ ბრძოლაში მოკლულ

იქნა. გადარჩენილმა რაზმა გზა გააგრძელა აღმოსავლეთის მიმართულებით, რომელნიც „შეივლტოდეს მთად რუგეთისა, აღმართსა ძნელსავალსა, რომელსა ჰქვან კვრიკენმიდა“ (ალასანია 2008: 606).

მესამე ნარატიული წყარო გახლავთ 1595 წელს შედგენილი *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდი დავთახი*, სადაც ახალციხის ლივაში, კერძოდ, აწყურის ნაპიეში მეშვიდე სოფლად კვირიკენმიდაა დასახელებული, ხოლო მეთვრამეტე სოფლად კი საკვირიკე (ჯიქია 1958: 124-125; 131-132). მას შემდეგ, რაც გავეცანით ქართული და უცხოური ნარატიული წყაროების ცნობებს კვირიკენმიდის შესახებ, განვიხილავთ ქართულ სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმულ მოსაზრებებს.

პირველად, ქართულ სამეცნიერო წრეებში აღნიშნული პრობლემის გადაჭრა პავლე ინგოროყვამ სცადა. მეცნიერი, პირველ რიგში, ყურადღებას ამახვილებდა იმ ფაქტზე, რომ გიორგი მერჩულეს თხზულებაში ქრისტეფორეს მიერ დაარსებული კვირიკენმიდა ორი სახით: კვირიკეთისა და კვირიკენმიდის სახელით არის მოხსენიებული. მას აღნიშნული პუნქტის გაიგივება ბორჯომის ხეობაში მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან სრულიად დაუშვებლად მიაჩნდა. აღნიშნული მოსაზრების გამოთქმისას იგი ემყარებოდა *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდ დავთახს*, საიდანაც, როგორც თვითონ ფიქრობდა, საკვირიკე სხვა პუნქტი იყო, ხოლო კვირიკეთი (კვირიკენმიდა) სხვა. ამის პარალელურად, მან *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდ დავთახზე* დაყრდნობით, სადაც კვირიკენმიდა აწყურის ნაპიეს სოფლების ნუსხაში არის მოხსენიებული, აღნიშნული პუნქტის დღევანდელი ადგილმდებარეობა დაახლოებით მოხაზა და ბორჯომ-ახალციხის სასაზღვრო ზოლში, უფრო კონკრეტულად კი, სოფელ საყუნეთის სექტორში, სოფელ კოპაძესთან განსაზღვრა. ავტორი *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდი დავთახის* გარდა ეყრდნობოდა ჟამთააღმწერლის თხზულებასაც, სადაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მოთხრობილია ქართველთა და მონღოლთა ერთ-ერთი შეტაკების შესახებ. ავტორს ჟამთააღმწერლის ეს ცნობა დამატებით არგუმენტად მიაჩნდა კვირიკენმიდის მდებარეობის აწყურის მახლობლად, რუგეთის მთის კალთებზე, საყუნეთის თემის ზონაში განსაზღვრისათვის (ინგოროყვა 1954: 393-395).

პავლე ინგოროყვასაგან განსხვავებით, ნიკო ბერძენიშვილმა გამოთქვა ფრთხილი ვარაუდი ქრისტეფორეს მიერ დაარსებულ კვირიკენმიდის ლოკალიზაციასთან დაკავშირებით და მან თავის 1947 წლის ბორჯომში მოგზაურობის დღიურში აღნიშნული მონასტრის ადგილმდებარეობა ბორჯომის ხეობაში, კერძოდ, სოფელ დვირთან მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან გააგივა (ბერძენიშვილი 1964: 250).

აღნიშნული მოსაზრება გაიზიარა გიორგი ჩუბინაშვილმა თავის 1948 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში *ქვაბის-ხევის ხეობის ძველი ბაზილიკა* (ჩუბინაშვილი 1948: 396).

ნიკო ბერძენიშვილის ფრთხილი მოსაზრებისაგან განსხვავებით, სერგი მაკალათიამ ყოველგვარი არგუმენტების წარმოდგენის გარეშე ქრისტეფორესეული კვირიკენმიდა ქვაბისხევის პირდაპირ მდებარე, საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან გააიგივა (მაკალათია 1957: 41-42).

პავლე ინგოროყვას მოსაზრება კვირიკენმიდის ლოკალიზაციის შესახებ სერგი ჯიქიამ გაიზიარა თავის 1958 წლის ნაშრომში *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდი დავთახი*. ისტორიკოსი, ერთი მხრივ, ანგარიშს უწევს აწყურის ნაპიეს სოფლების (ორფოლა, ბლორძა, საყუნეთი, ტყემლოვანი და სხვ.) გვერდით კვირიკენმიდის მოხსენიებას, მეორე მხრივ კი, მან ეს მოსაზრება გაამყარა დამატებითი არგუმენტით, კერძოდ, ს. ჯიქიამ ყურადღება გაამახვილა XIX საუკუნის ერთ-ერთ საარქივო დოკუმენტზე, საიდანაც ჩანს, რომ ნასოფლარი კვირიკენმიდა სოფელ კოპაძის მცხოვრებთა საკუთრებას წარმოადგენდა და ყოველივე აქედან გამომდინარე, იგი, პავლე ინგოროყვას მსგავსად, წმ. გიგორდ ხანძთელის ცხოვრებაში დასახელებულ კვირიკენმიდის მდებარეობას სოფელ კოპაძესთან განსაზღვრავს (ჯიქია 1958: 124-125).

პავლე ინგოროყვასა და სერგი ჯიქიას მიერ გამოთქმული მოსაზრებების გადამოწმების მიზნით, რუსუდან მეფისაშვილმა დაზვერვითი სამუშაოები ჩაატარა საყუნეთისა და კოპეთის მიდამოებში, თუმცა იქ ვერავითარი ნამონასტრალის კვალი ვერ მიაკვლია (მეფისაშვილი 1963: 233, სქოლიო 8). მეცნიერმა 1963 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში: *გიგორდ ხანძთელის მოწაფეების საამშენებლო მოღვაწეობა ქახთერში*, გამოთქვა ვარაუდი ქრისტეფორეს მიერ აშენებული კვირიკენმიდის სოფელ დვირის ახლოს მდებარე საკვირიკეს სა-

მონასტრო ანსამბლთან გაიგივების შესახებ, თუმცა იქვე დასძინა, რომ

საკვირიკე ზომით ნეძვზე თითქმის ორჯერ უფრო მცირეა, და ბოლოს იმის გათვალისწინებით, რომ დავთარში სოფ კვირიკე-წმინდა და სოფელი საკვირიკე ერთდროულადაა მოხსენიებული, ეჭვი დაბადა საკვირიკესა და კვირიკეწმინდის შესაძლებელი გაიგივების შესახებ (მეფისაშვილი 1963: 234).

რუსუდან მეფისაშვილის შემდეგ ჩვენთვის საინტერესო საკითხს შეეხო გიორგი ზედგინიძე თავის 1972 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში: *სამხეთ საქართველოს ხამდენიმე ისტორიული პუნქტის დოკუმენტაციისათვის*. მან თავის ნაშრომში ერთ-ერთი თავი მიუძღვნა კვირიკეწმინდის ლოკალიზაციის დადგენის საკითხს.

ავტორი მსჯელობისას ეყრდნობა რა *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდ დავთახისა* და ჟამთააღმწერლის ცნობას, ზემოთ ნახსენებ მეცნიერთაგან განსხვავებით ყურადღებას ამახვილებს ჟამთააღმწერლის თხზულებში დაცულ ცნობაზე. მისი აზრით, პირველი ბრძოლა მონღოლი უფლისწულის რაზმსა და კახა თორელი-ყურუმჩი ბაადურის ლაშქარს შორის მოხდა გურგელის ხეობაში ანუ მტკვრის მარცხენა ნაპირას. ამის შემდეგ გადალახა კახა თორელმა მტკვარი ცურვით და აწყურის ციხეს შეაფარა თავი, ხოლო ლაშქრის დანარჩენი ნაწილი აღმოსავლეთის მიმართულებით აგრძელებს სვლას და რუგეთის მთაზე მდებარე სოფელ კვირიკეწმინდას აფარებს თავს. მკვლევრის აზრით, ჟამთააღმწერელთან არ არის დაკონკრეტებული თუ როგორ მოხვდნენ ისინი აღნიშნულ მთაზე, თუმცა მიაჩნია, რომ მათ მტკვარი გადაცურეს ან ხიდი გადალახეს და ამის შემდეგ მოხვდნენ აღნიშნულ სოფელში. გარდა ამისა, მას მოჰყავს ცნობა, რომ დღესაც რუგეთის მთას სოფელ ტაძრისის სამხრეთით მდებარე კოდიანის მთის გაგრძელებას უწოდებენ, რომლის ჩრდილოეთით მტკვრის მარჯვენა ნაპირას რუგეთის მთის პარალელურად კვირიკეწმინდის სერი მიუყვება. იგი აგრძელებს მსჯელობას და ამბობს, რომ კვირიკეწმინდის ჩრდილოეთ ფერდობზე სოფელ დვირთან მართლაც მდებარეობს სამონასტრო კომპლექსი, რომელსაც მოსახლეობა მტკიცედ კვირიკეწმინდის სახელით მოიხსენიებს. ამგვარად, მკვლევარი *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდი დავთახისა* და ჟამთააღმწერლის ცნობების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე მივიდა შემდგომ დასკვნამდე, რომ ქრისტეფორეს მიერ აგებული კვირიკეწმინდა უნდა იქნეს გაიგივებული სოფელ დვირთან მდებარე კვირიკეწმინდის სამონასტრო კომპლექსთან. გარდა ამისა, მან *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდ დავთახში* ერთმანეთის გვერდიგვერდ მოხსენიებულ ორ ტოპონიმს კვირიკეწმინდასა და საკვირიკესაც მოუძებნა ახსნა (ზედგინიძე 1972). მისი თქმით,

როგორც გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებიდან ჩანს, თვით კვირიკეწმინდას ორგვარი სახელი დაარსებიდანვე უტარებია, „ცხოვრების“ ავტორი ერთგან გვაუწყებს, რომ გრიგოლმა „იპოვნა მოყუასნი კეთილნი ... თეოდორე, ნეძვსა მაშცნებელი და მამა, და ქრისტეფორე, კვირიკეთისა მაშცნებელი და მამა“, ხოლო მეორეგან აღნიშნავს, „და უწოდეს თეოდორცს ვანსა ნეძვ, ხოლო ქრისტეფორცსსა კვრიკეწმინდა“. *გუჩისგანის ვიდაიეთის დიდ დავთახშიც*, როგორც ს. ჯიქია შენიშნავს, სიაში კვირიკეა დასახელებული, აღწერაში კი კვირიკეწმინდა. საკვირიკე კვირიკეწმინდაზე უფრო გვიანდელი წარმოშობისა უნდა იყოს, იგი დაკავშირებულია, „კვირიკე“ ფუძესთან (წმ. კვირიკეს სახელთან) და მიუთითებს, რომ ეკუთვნის კვირიკეს (უნდა ვიგულისხმოდეთ, კვირიკეწმინდას). ე. ი. სახელწოდება საკვირიკე იმაზე უნდა მიგვითითებდეს, რომ ეს სოფელი კვირიკეწმინდის მონასტერს ეკუთვნოდა (ზედგინიძე 1972: 165-166).

რუსუდან მეფისაშვილმა კვირიკეწმინდის ადგილმდებარეობის შესახებ 1977 წელს გამოვეყენებულ ნაშრომში: *Основные особенности трехцерковных базилик Грузии*, 1963 წელს გამოქვეყნებული სტატიისაგან განსხვავებული მოსაზრება გამოთქვა. მეცნიერის თქმით, ქრისტეფორეს მიერ დაარსებული კვირიკეწმინდა შეიძლება ყოფილიყო IX საუკუნით დათარიღებული ჩითახევის მონასტერი. მკვლევრის მთავარ ამოსავალ წერტილს თეოდორესა და ქრისტეფორეს მშენებლობის საკითხებისადმი საერთო მიდგომა და ამ ორი მონასტრის (იგულისხმება ნეძვი და ჩითახევის მონასტერი – თ. გ.) ხუროთმოძღვრუ-

ლი საერთო სტილი წარმოადგენდა. უფრო კონკრეტულად, მისი აზრით, თეოდორესა და ქრისტეფორეს ანალოგიური აღქმა და მიდგომა უნდა ჰქონოდათ მშენებლობის საკითხების მიმართ. ხოლო რაკი ნეძვს – თეოდორეს პირმშოს – ადგილის შერჩევით, ცალკეული ნიშნებითა და ხუროთმოძღვრების საერთო ხასიათით ბორჯომის ხეობის სამონასტრო ეკლესიებს შორის ყველაზე მეტად ჩითახევი უახლოვდება, სწორედ ის უნდა იყოს ქრისტეფორეს მონასტერი, ყოფილი კვირიკენიშნითა, დაარსებული IX საუკუნის შუა ხანებში (მეფი-საშვილი 1977: 6-7).

აღნიშნული მოსაზრება ჩითახევის ეკლესიის კვირიკენიშნისაგან განსხვავების შესახებ არ გაიზიარა დავით ხოშტარია 1983 წელს გამოქვეყნებულ სტატიის სახელწოდებით: *ჩითახევის მონასტრის ეკლესია (IX საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლი)* (ხოშტარია 1983: 141-157). მეცნიერის თქმით, „სამწუხაროდ, ჯერჯერობით არ მოიპოვება დამატებითი არგუმენტები, რომლებიც ბოლომდე გაარკვევდა ამ საინტერესო საკითხს“ (ხოშტარია 1983: 153-154).

ამის შემდეგ ავტორი სქოლიოს მეშვეობით უფრო ვრცლად განმარტავს და ამბობს:

ჩითახევთან ქრისტეფორესეული სავანის იდენტიფიკაციას ხელს უშლის ის ამბავი, რომ ჩითახევიც ტაშისკარის ზემოთ მდებარეობს, ე. ი. სამცხეში და არა ქართლში. თუმცა გამოთქმულია აზრი, რომ ქართლ-სამცხის საზღვარი VIII-X საუკუნეებში მუდამ ტაშისკარზე არ გადიოდა, ერთხანს მან თითქოს ბევრად ზემოთ, დვირისკენ გადაინაცვლა, რის შედეგადაც მთელი ხეობა ქართლში მოექცა. ამ შემთხვევაში ჩითახევს მართლაც მიუდგებოდა ის გეოგრაფიული განსაზღვრება, რომელსაც გიორგი მერჩულე აძლევს კვირიკენიშნის. მაგრამ მაშინ იგივე განსაზღვრება აღარ მიუდგება ნეძვს! (ხოშტარია 1983: 154, სქოლიო 46).

ნიკო ბერძენიშვილის მიერ გამოთქმული ფრთხილი ვარაუდი კვირიკენიშნის ადგილმდებარეობასთან დაკავშირებით სავსებით გაიზიარა ვალერიან აბულაძემ (აბულაძე 1983: 23-27).

დავით ხოშტარია 1985 წლის ჟურნალ მაცნეს პირველ ნომერში გამოაქვეყნა წერილი სახელწოდებით *კვირიკენიშნის მდებარეობის საკითხისათვის*. მეცნიერი სტატიის დასაწყის ნაწილში აღნიშნავს, რომ კვირიკენიშნის:

ლოკალიზაციის საკითხი ჯერჯერობით გადაწყვეტილი არ არის. ამ საკითხის გადაჭრა უკავშირდება მთელ რიგ პრობლემებს, ერთი მხრივ, ისტორიული გეოგრაფიის, ხოლო, მეორე მხრივ, არქიტექტურის ისტორიის სფეროებიდან (ხოშტარია 1985: 72).

ამის შემდეგ ქრონოლოგიური თანმიმდევრობით მოჰყავს ქართულ ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული მოსაზრებები კვირიკენიშნის ლოკალიზაციის შესახებ.

მეცნიერი ყურადღებას ამახვილებს წმ. გიგორგ ხანცთელის ცხოვრებაში დაცულ ციტატაზე, რომლის მიხედვითაც ვიგებთ, რომ ნეძვი და კვირიკენიშნითა დაარსებულა „ზოგად სამცხისა და ქართლისა არეთა მათ უდაბნოთა... ქართლსა შინა“. ეს ფრაზა ავტორს აფიქრებინებს, რომ „აღნიშნული მონასტრები გაშენდა ერთიმეორის უშუალო სიახლოვეს“ (ხოშტარია 1985: 75). ამის პარალელურად, მეცნიერი ითვალისწინებს იმ ფაქტსაც, რომ ქართლ-სამცხის სასაზღვრო პუნქტი მტკვარზე VIII-X საუკუნეებში იყო ტაშისკართან, რაც სავსებით შეესაბამება ნეძვის ადგილმდებარეობას. იგი ასევე ითვალისწინებს იმ მოსაზრებასაც, რომ ქართლ-სამცხის საზღვარი VIII-X საუკუნეებში სულ ტაშისკარზე არ გადიოდა და ის სოფელ დვირზეც ინაცვლებდა ხოლმე. მისი აზრით, ამ შემთხვევაში კვირიკენიშნითა და ჩითახევის ეკლესია კი ჯდება სასაზღვრო ზოლში, მაგრამ ნეძვი ძალზედ სცილდება მას. აქედან გამომდინარე, მას ნაკლებად დამაჯერებლად მიაჩნია ქრისტეფორეს მიერ აშენებული ეკლესიის საკვირიკესა და ჩითახევის მონასტრებთან გაიგივების შესაძლებლობა. უფრო მეტიც, მას მიაჩნია, რომ კვირიკენიშნითა უნდა მდებარეობდეს ნეძვის მახლობლად, ახალდაბის სექტორში. აღნიშნულ სექტორში მას ყველაზე მეტად საყურადღებოდ ფოთოლეთის მონასტერი მიაჩნია, რასაც მოსდევს ტაძრის მისეული დეტალური არქიტექტურული აღწერა და მიდის შემდგომ დასკვნამდე, რომ

ფოთოლეთის ეკლესია, რომელსაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, ზუსტად უდგება კვირიკენმიდის მდებარეობის მერჩულესეული განსაზღვრა, არქიტექტურითაც შეეფერება ქრისტიანულ რეს სავანის დაარსების ხანას და თანაც ძლიერ წააგავს ნეძვის ტაძარს. ამ მომენტების დამთხვევა, ვფიქრობთ, საფუძველს გვაძლევს, გავაიგივოთ კვირიკენმიდის მონასტერი დღევანდელ ფოთოლეთთან. რა თქმა უნდა, იდენტიფიკაციის ეს ვერსია უეჭველი არ არის და ზოგიერთ პირობითობასთანაა დაკავშირებული, მაგრამ ჩვენი დღევანდელი ცოდნის დონეზე, ყველა არსებული მონაცემის გათვალისწინებით ის ყველაზე სარწმუნო უნდა იყოს (ხოშტარია 1985: 80).

დ. ხოშტარიამ თავის აზრს კვირიკენმიდის ადგილმდებარეობის შესახებ კიდევ ერთხელ ხაზი გაუსვა 1986 წლის ნაშრომში *X საუკუნის სამონასტრო ეკლესიები ტაძრის-საკიხის მიდამოებში*. ავტორი სანამ უშუალოდ აღნიშნული მონასტრების ხუროთმოძღვრულ აღწერაზე გადავიდოდეს შესავალ ნაწილში ამბობს, რომ X საუკუნის 40-იან წლებში აგებული მონასტრების

უადრესი წარმომადგენლები [...]არის თეოდორეს მიერ დაარსებული ნეძვის „დიდებული ლავრა“ და, ალბათ, ამჟამად ფოთოლეთის სახელით ცნობილი ნამონასტრალი, რომელიც, ჩვენი აზრით, უნდა იყოს ქრისტიანულ კვირიკენმიდის სავანე (ხოშტარია 1986: 135).

ამის შემდეგ სქოლიოში უთითებს თავის სტატიას კვირიკენმიდის ადგილმდებარეობის შესახებ, რომლის შემდეგაც დასძენს, რომ

ამ წერილის დაბეჭდვის შემდეგ გამოვიდა დ. ბერძენიშვილის ზემოთ დასახელებული ნაშრომი თორ-ჯავახეთის ისტორიული გეოგრაფიის შესახებ, რომელშიც შემოთავაზებულია ნაწილობრივ ახალი გეგმა გიორგი მერჩულეს ცნობებისა კვირიკენმიდის მდებარეობის თაობაზე. დ. ბერძენიშვილი სავსებით სწორად შენიშნავს, ფრაზაში „და წარვიდეს ზოგად ქართლისა და სამცხისა არეთა მათ უდაბნოთა და პოვნეს ორნი ადგილნი სამონასტრედ...“ (ლაპარაკია თეოდორესა და ქრისტიანულ ნასვლაზე ხანძთიდან გრიგოლის თანხლებით ახალი მონასტრების დასაარსებლად. „ზოგად“ ვითარების გარემოება („წარვიდეს ზოგად“, ე. ი. ერთად) და არა განსაზღვრება („ზოგადი არე“, როგორც საზოგადო, სასაზღვრო არე – ასე ესმოდათ ეს ადგილი. ივ. ჯავახიშვილს, პ. ინგოროყვას და მათს კვალდაკვალ მთელ რიგ სხვა მკვლევარებსაც, მათ შორის ჩვენც). ამით საფუძველი გამოეცალა მოსაზრებას, თითქოს კვირიკენმიდა მაინცდამაინც ქართლ-სამცხის საზღვრის მიდამოებში მდებარეობდეს, მაგრამ სხვა არგუმენტები ფოთოლეთ-კვირიკენმიდის იგივეობის სასარგებლოდ რჩებადა დღესდღეობით, ვფიქრობთ, ეს მაინც ყველაზე მისაღები ვერსია კვირიკენმიდის ლოკალიზაციისა, სხვათა შორის, დ. ბერძენიშვილიც შენიშნავს, რომ ფოთოლეთი თეოდორეს თანამშრომელთა გაშენებული უნდა იყოს (ხოშტარია 1986: 135).

მართალია, დ. ბერძენიშვილი შენიშნავს, რომ

ნეძვის მიდამოებში არის კიდევ ორი მონასტერი: ივანე ნათლისმცემლისა სარმანიშვილის ხევში და ფოთოლეთისა – ახალდაბის ციხის დასავლეთით. ორივე ძლიერ წააგავს ნეძვის მონასტერს და მისი თანადროულნი უნდა იყვნენ, შესაძლოა გრიგოლ ხანძთელის მოწაფის – თევდორეს თანამშრომელთა ღვაწლით ნაგებიც კი (ბერძენიშვილი 1985: 19).

თუმცა ის არ აკონკრეტებს იმ ფაქტს, რომ აღნიშნული ორი მონასტერი ქრისტიანულ მიერ იყო აგებული. ჩვენი აზრით, თეოდორეს „თანამშრომელთაში“ გულისხმობს მის სხვა დამხმარე პირებს და არა მაინცდამაინც ქრისტიანულ, როგორც ეს აქვს გაგებული დ. ხოშტარიას. უფრო მეტიც, დ. ბერძენიშვილი იზიარებს იმ აზრს, რომ ქრისტიანულ კვირიკენმიდა ქვაბისხევის პირდაპირ მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან უნდა იქნეს გაიგივებული. ისტორიკოსი აღნიშნავს, რომ „...საკვირიკეს მიჩნევა კვირი-

კენშიდად; სახელის სამონასტრო კომპლექსის, სოფლის არსებობის გარდა, ამას მხარს უჭერს მისი ქართლ-სამცხის საზღვარზე არსებობაც, რაც გადამწყვეტი მნიშვნელობისა ჩანს“ (ბერძენიშვილი 1985: 15).

1987 წელს დავით ხოშტარიას თავის საკანდიდატო დისერტაციაში IX-X საუკუნეების ხუროთმოძღვრული ძეგლები ბოჩკომის ხეობაში იგივე აზრი აქვს გატარებული ფოთოლეთი ეკლესიის კვირიკენშიდის მონასტერთან გაიგივების შესახებ. გარდა ამისა, მეცნიერი საუბრობს რა საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსის შესახებ, დასძენს, რომ საკვირიკე არ შეესაბამება კვირიკენშიდის გიორგი მერჩულესეულ განსაზღვრებას და მისი ხუროთმოძღვრული მონაცემებიდან გამომდინარე, აღნიშნული სამონასტრო კომპლექსის აგების თარიღს – IX-X საუკუნეთა მიჯნით, უფრო კონკრეტულად, X საუკუნის I ათწლეულით განსაზღვრავს (ხოშტარია 1987: 15-23; 53-63).

როგორც ვნახეთ, დღემდე ქართულ სამეცნიერო ლიტერატურაში კვირიკენშიდის მონასტრის ლოკალიზაციის შესახებ რამდენიმე მოსაზრება არსებობდა. მეცნიერთა ერთი ნაწილი (პ. ინგოროყვა, ს. ჯიქია) ქრისტეფორეს მიერ დაარსებულ კვირიკენშიდას სოფელ საყუნეთის სექტორში, სოფელ კოპაძესთან აკავშირებდა, მეორე ნაწილი (ნ. ბერძენიშვილი, გ. ჩუბინაშვილი, ს. მაკალათია, გ. ზედგინიძე, დ. ბერძენიშვილი, ვ. აბულაძე) აღნიშნულ მონასტერს სოფელ დვირთან მოიხრებდნენ, მესამე ნაწილმა (რ. მეფისაშვილი) კვირიკენშიდა არქიტექტურული მონაცემების საფუძველზე ჩითახევის მონასტერთან გააგივა, ხოლო მეოთხე ნაწილი (დ. ხოშტარია) კვირიკენშიდას აიგივებს ფოთოლეთის ეკლესიასთან ისტორიულ-გეოგრაფიული და ხუროთმოძღვრული თვალსაზრისით.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, პავლე ინგოროყვას მოსაზრება კვირიკენშიდის საყუნეთის სექტორში გაიგივების შესახებ გადამოწმდა რუსუდან მეფისაშვილის მიერ და არ დადასტურდა. ჩვენ მიერ ჩატარებულმა კვლევამ ფოთოლეთის ნაკაწრ წარწერებზე აჩვენა, რომ ფოთოლეთის ეკლესია (IX-X სს.) წმიდა გიორგის სახელზე იყო აშენებული (გოგოლაძე და სხვები 2016/2017: 253-265). ამით საფუძველი გამოეცალა დავით ხოშტარიას მიერ ბოლო დროს გამოთქმულ მოსაზრებას მის კვირიკენშიდასთან გაიგივებასთან დაკავშირებით. აღნიშნულიდან გამომდინარე, დღემდე ქართულ ისტორიოგრაფიაში რჩებოდა მეცნიერთა ორი ჯგუფის მოსაზრება, რომელთა ერთი ნაწილის მიხედვით ქრისტეფორეს მიერ აშენებული კვირიკენშიდა ქვაბისხევის პირდაპირ მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან უნდა გაიგივდეს, ხოლო მეორე ნაწილის მიხედვით (რუსუდან მეფისაშვილი) კი ქრისტეფორეს მიერ აშენებული კვირიკენშიდა ჩითახევის ეკლესია უნდა ყოფილიყო. როგორც ვნახეთ, ჩითახევის ეკლესიის ანტეფიქსის წარწერის საფუძველზე მყარად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ IX საუკუნეში ჩითახევის ეკლესია წმიდა გიორგის სახელზე აშენდა. ყოველივე ამის შემდეგ, გვრჩება მხოლოდ მეცნიერთა ერთ ნაწილის (ნ. ბერძენიშვილი, გ. ჩუბინაშვილი, ს. მაკალათია, გ. ზედგინიძე, დ. ბერძენიშვილი, ვ. აბულაძე,) მოსაზრება კვირიკენშიდის ქვაბისხევის მოპირდაპირედ მდებარე საკვირიკეს კომპლექსთან გაიგივების შესახებ.

მეცნიერთა ამ ნაწილიდან გამოვყოფთ გიორგი ზედგინიძის მიერ გამოთქმულ მოსაზრებას კვირიკენშიდის ლოკალიზაციის დადგენის შესახებ. მან, როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ნარატიული წყაროების (წმ. გიგორდ ხანძთელის ცხოვრება, ჟამთააღმწეხელი და გუჩისგანის ვიდაიეთის დავთარი) ცნობების ურთიერთშეჯერების საფუძველზე ქრისტეფორეს მიერ აგებული კვირიკენშიდა სოფელ დვირთან მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან გააიგივა.

ჩვენ ვითვალისწინებთ რა ფოთოლეთის ეკლესიის ნაკაწრ წარწერებს, ამის პარალელურად ყურადღებას ვამახვილებთ ჩითახევის ეკლესიის ანტეფიქსის ქვის წარწერაზე და მხედველობაში ვიღებთ გიორგი ზედგინიძის ნარატიული წყაროების საფუძველზე გამოთქმულ მოსაზრებას კვირიკენშიდის ლოკალიზაციის შესახებ, დაბეჭდვით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქართულ ისტორიოგრაფიაში წარმოშობილი პრობლემა კვირიკენშიდის გაიგივებასთან დაკავშირებით გადაჭრილად უნდა ჩაითვალოს და წმ. გიგორდ ხანძთელის ცხოვრებაში მოხსენიებული ქრისტეფორეს მიერ აგებული კვირიკენშიდა აღნიშნულ ეპიგრაფიკულ მასალაზე დაყრდნობით ნამდვილად ქვაბისხევის პირდაპირ მდებარე საკვირიკეს სამონასტრო კომპლექსთან უნდა გავაიგივოთ. რაც შეეხება აღნიშნული სამონასტრო კომპლექსის აგების პერიოდს, ნეძვის მონასტრის მსგავსად, IX საუკუნის 40-იანი წლებით განვსაზღვრავთ.

დამოწმებანი

- ალასანია 2008:** გ. ალასანია. ჟამთააღმწერელი, „ასწლოვანი მათიანე“, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა გ. ალასანიამ, ქაჩთდის ცხოვრება, მთავარი რედაქტორი რ. მეტრეველი, თბილისი.
- ბერძენიშვილი 1985:** დ. ბერძენიშვილი. ნახკვევები საქაჩთვედოს ისტოჩიუდი გეოგრაფიიდან. ზემო ქაჩთდი – თოჩი, ჯავახეთი, თბილისი.
- ბერძენიშვილი 2011:** დ. ბერძენიშვილი. წმინდა გიორგის გამოსახულებიანი კალიპტერის ანტეფიქსი ზედა მესხეთიდან, წედიწდეუდი, ტ., 3, ქუთაისი.
- ბერძენიშვილი 1964:** ნ. ბერძენიშვილი. საქაჩთვედოს ისტოჩიის საკითხები, წიგნი I, ისტოჩიუდი გეოგრაფია, თბილისი.
- გოგოლაძე და სხვები 2016/2017:** თ. გოგოლაძე, ი. გელაშვილი, ნ. ხარშილაძე. ფოთოლეთის ეკლესიის ნაკანრი წარწერები და მათი ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ანალიზი, ისტოჩიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შიომები, გ. XIV-XV, თბილისი..
- ზედგინიძე 1972:** გ. ზედგინიძე. სამხრეთ საქართველოს რამდენიმე ისტორიული პუნქტის ლოკალიზაციისათვის, მაცნე ისტოჩიის, აჩქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხედოვნების ისტოჩიის სეჩია, ტ., 3, თბილისი.
- თვარაძე 1979:** ძვედი ქაჩთუდი მოთხობა V-XII საუკუნეებში, შეადგინა, წინასიტყვაობა დაურთო და რედაქცია გაუკეთა რევაზ თვარაძემ, თბილისი.
- ინგოროყვა 1954:** პ. ინგოროყვა. გიოჩგი მეჩჩუდე ქაჩთვედი მწეჩადი მეათე საუკუნისა, წიგნში: ნარკვევი ძველი საქართველოს ლიტერატურის, კულტურის და სახელმწიფოებრივი ცხოვრების ისტორიიდან, თბილისი.
- კარანაძე 2002:** მ. კარანაძე. ქაჩთუდი წიგნის ყდის ისტოჩია, თბილისი.
- მაკალათია 1957:** ს. მაკალათია. ბოჩჟომის ხეობა (ისტოჩიუდ-ეთნოგრაფიუდი ნახკვევი), თბილისი.
- მეფისაშვილი 1963:** რ. მეფისაშვილი. „გრიგოლ ხანძთელის მოწაფეთა სააღმშენებლო მოღვაწეობა ქართლში“, საქაჩთვედოს მეცნიეჩებათა აკადემიის სახელმწიფო განყოფილების მოამბე, თბილისი.
- მეფისაშვილი 1977:** P. Меписашвили. Основные особенности трехцерковных базилик Грузии, (Доклад на международном симпозиуме по грузинскому искусству, Тбилиси).
- სილოგავა 2008:** ვ. სილოგავა. ანტეფიქსის ნატეხი ასომთავრული წარწერის ფრაგმენტით პარხლის მიდამოების ეკლესიიდან, გუდანი, ახალციხე.
- ჩუბინაშვილი 1948:** გ. ჩუბინაშვილი. „ქვაბის-ხევის ხეობის ძველი ბაზილიკა“, სახელმწიფო უნივერსიტეტის შიომები, ტ., 34 ა-ბ, თბილისი.
- ხოშტარია 1983:** დ. ხოშტარია. „ჩითახევის მონასტრის ეკლესია (IX საუკუნის ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლი)“, მეცნიეჩებათა აკადემიის მაცნე. ისტოჩიის, აჩქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხედოვნების ისტოჩიის სეჩია, გ., 4 თბილისი.
- ხოშტარია 1985:** დ. ხოშტარია. „კვირიკეწმინდის ადგილმდებარეობის საკითხისათვის“, მეცნიეჩებათა აკადემიის მაცნე. „ისტოჩიის, აჩქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხედოვნების ისტოჩიის სეჩია, გ. 1, თბილისი.
- ხოშტარია 1986:** დ. ხოშტარია. „X საუკუნის სამონასტრო ეკლესიები ტაძრის – საკირის მიდამოებში“, მეცნიეჩებათა აკადემიის მაცნე. ისტოჩიის, აჩქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხედოვნების ისტოჩიის სეჩია, გ.3, თბილისი.
- ხოშტარია 1987:** დ. ხოშტარია. IX-X საუკუნეების ხუთხოთმოძღვრუდი ძეგლები ბოჩჟომის ხეობაში, საკანდიდატო დისერტაცია და ავტორეფერატი, თბილისი.
- ჯიქია 1958:** გუჩჩისგანის ვიდიიეთის დიდი დავთაჩი, წიგნი III, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ს. ჯიქიამ, თბილისი.
- ჯღამაია 1980:** ჯ. ჯღამაია. სამშენებლო კერამიკის ეპიგრაფიკა შუა საუკუნეების საქართველოში, სამშენებლო კეჩამიკა ფეოდალუჩი ხანის საქაჩთვედოში, თბილისი.

სურ. 1 ჩითახევის ეკლესია (მწვანე მონასტერი)

სურ. 2 ჩითახევის ეკლესიის ანტეფიქსის ქვა

THE ISSUE OF CLARIFYING THE LOCALIZATION OF KVIRIKETSMIDA MENTIONED IN *THE LIFE OF ST. GRIGOL OF KHANDZTA* ACCORDING TO THE INSCRIPTION ON THE ANTEFIX OF CHITAKHEVI CHURCH (MTSVANE/GREEN MONASTERY)

Tamaz Gogoladze

Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts,
Caucasus University
tazogogoladze@yahoo.com

Several opinions have been circulating among Georgian scholars about location of the Kviriketsmida Monastery mentioned in *The Life of St. Grigol of Khandzta*. One part of scholars (P. Ingorokva, S. Jikia) linked Kviriketsmida founded by Qristepore with the village of Kopadze, within the sector of the village of Sakuneti. The second part of scholars (S. Makalatia, N. Berdzenishvili, G. Zedginidze, D. Berdzenishvili and V. Abuladze) considered that the monastery was located near the village of Dviri. Art historian R. Mepisashvili based her consideration on the result of architectural analysis, and identified Kviriketsmida with Chitakhevi Monastery, whereas D. Khoshtaria identified it with Potoleti Church, taking into consideration results of historic geographical and architectural analysis. Consideration of Pavle Ingorokva about identification of Kviriketsmida with Sakuneti sector was trialed by Rusudan Mepisashvili and was refuted. Our studies of the graffiti from Potoleti have shown that Potoleti church, which dates to the 9th century – first half of the 10th century, was consecrated to St. George. Therefore, D. Khoshtaria's consideration proposed lately, suggesting identification of Kviriketsmida with Potoleti Church, has lost a ground. Taking the above into consideration, two opinions concerning the location remained valid: according to some scholars (S. Makalatia, N. Berdzenishvili, G. Zedginidze, D. Berdzenishvili and V. Abuladze), the monastery of Kviriketsmida founded by Qristepore was to be identified with the complex located opposite Kvabiskhevi, and according to Rusudan Mepisashvili, Kviriketsmida built by Qristepore was to be identified with Chitakhevi Church. In 2012, during land clearing in the monastery, an antefix was found with Capital Letters (Asomtavruli) inscription, which mentions St. George. The Georgian historiography is aware of two antefixes with images of St. George (from the village of Quntsa, Aspindza region, and the village of Zemo Meskheti, Tskaltubo region). The antefix from Potoleti is the sole example among the available ones with the mention of St. George. The fact of mentioning St. George on Chitakhevi antefix is a valid argument to claim that the church was consecrated to St. George. Based on the above-mentioned inscription we can convincingly argue that initially the church was dedicated to St. George. As it was already mentioned, based on architectural peculiarities it is considered that the church dates to the 9th-10th centuries. Therefore we can claim that in the 9th-10th centuries. the Potoleti church was dedicated to St. George. After all, only the consideration of the second part of scholars (S. Makalatia, N. Berdzenishvili, G. Zedginidze, D. Berdzenishvili and V. Abuladze), according to which Kviriketsmida must be identified with the complex opposite Qvabiskhevi, remains valid. I take into consideration graffiti from Potoleti Church, focus my attention on the inscription on the anteffx from Chitakhevi Church, take into consideration Giorgi Zedginidze's opinion about localization of Kviriketsmida, which he bases on narrative sources, and claim that the problem associated with localization of Kviriketsmida is finally solved. Based on the epigraphical evidences mentioned above, Kviriketsmida built by Qristepore, the monastery mentioned in *The Life of st. Grigol of Khandzta*, should be identified with the monastery complex of Kviriketsmida located opposite Qvabiskhebi. A date the Kviriketsmida to the 840s, like the Nedzvi church.